

درس فارح فقه استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: نکاح

تاریخ: ۷ بهمن ۱۳۹۹

مصادف با: ۱۲ جمادی الثانی ۱۴۴۲

موضوع جزئی: مسئله ۲۳- ادله لزوم حجاب زن - دلیل اول: آیات - آیه دوم: ۵۹ احزاب - معنای «یدنین علیهن»

جلسه: ۷۱

سال سوم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

در بحث از آیه ۵۹ سوره احزاب عرض کردیم می‌بایست چند فقره از این آیه مورد بررسی قرار گیرد تا معنای آیه معلوم شود و نتیجتاً بینیم برای استدلال مناسب هست یا نه. تا اینجا در قسمت اول معنای جلباب را هم در کتب لغت و هم در روایات و هم در تفاسیر مورد ارزیابی قرار دادیم و نتیجه گرفتیم که جلباب یک پوششی است که مختص زنان است و بلند است که روی لباس‌های دیگر می‌پوشند، گشاد است و سر را هم می‌پوشاند؛ حالا اینکه بالاصالة سر را می‌پوشاند یا نه، در این اختلاف است. یعنی اساساً روی سر قرار می‌گیرد یا می‌توان با آن سر را هم پوشاند. به هر حال این نتیجه‌ای بود که در بحث از معنای جلباب حاصل شد.

معنای «یدنین علیهن»

مطلب دوم درباره «یدنین علیهن» است. در این مورد چند قول وجود دارد که در کتاب‌هایی که به نوعی به تبیین واژه‌ها و الفاظ و برخی کلمات قرآنی پرداخته‌اند، انعکاس یافته است.

قول اول

یک قول و نظر این است که «یدنین علیهن» به معنای نزدیک کردن از ماده دنی و أدنی که به معنای قُرب است. دنی و أدنی به معنای قرب و یقرب، یعنی نزدیک کردن و نزدیک شدن. اینجا گفته‌اند ماده این لفظ معلوم است، معنای آن هم در کتب لغت ذکر شده، لذا «یدنین علیهن» یعنی جلباب را به خودشان نزدیک کنند و آن را باز و رها نکنند. نزدیک کردن جلباب هم در واقع یعنی یک پوشش مناسب و کاملی برای خودشان فراهم کنند. چون جلباب اگر رها شود و باز باشد نمی‌تواند که آنطور که شایسته است بدن زن را پوشش دهد. می‌گویند آیه در واقع به دنبال آن است که به زنان دستور بدهد این پوشش و جلباب را به خودشان نزدیک کنند تا عفاف آنها بیشتر حفظ شود یا تمایزی با اماء پیدا کنند و این بستگی به آن دارد که قسمت بعدی آیه را چطور معنا کنیم که این را بعداً خواهیم گفت. این معنا در برخی از کتاب‌ها از جمله مفردات ذکر شده است؛ راغب اصفهانی در مفردات می‌گوید «أی یقرین الجلباب إلی ابدانهن لیكون استر لهن»، یعنی جلباب را به بدن‌های خودشان نزدیک کنند، برای اینکه این برای آنها پوشاننده‌تر است. این معنایی است که در مفردات آمده که یدنین به معنای یقرین است. شاید در بعضی از کتاب‌های دیگر هم این مطرح شده و برخی از بزرگان از معاصرین هم با استناد به همین بیان، یدنین را به معنای یقرین گرفته‌اند، از جمله مرحوم آقای مطهری که در بحث حجاب اینطور معنا کرده که یدنین به معنای نزدیک کردن است؛^۱ آن وقت

۱. کتاب حجاب، ج ۱۹، ص ۵۰۲.

بر همین اساس، «ذلک أدنی أن يعرفن» هم یک معنای دیگری دارد که آن را هم عرض خواهیم کرد.

قول دوم

در مقابل، برخی معتقدند که «یدنین علیهن» به معنای آویختن، فرو افکندن و متضمن معنای ارخاء است؛ ارخاء یعنی سرازیر کردن، پایین انداختن. این هم در برخی کلمات مثل کتاب مجمع البحرین ذکر شده؛ می‌گوید: «یدنین علیهن من جلابیهن آی یرخینها و یغظین بها وجوهن أو اعطافهن»^۲ می‌گوید معنای «یدنین علیهن من جلابیهن» این است که جلاباب را بر خودشان آویزان کنند و بیندازند که با آنها وجوه و أعطاف خودشان را بیوشانند؛ سر، صورت و شانه را بیوشانند. این معنایی است که برخی گفته‌اند.

دلیل گروه دوم این است که دنی یدنو یا دنی و أدنی تارة با إلی متعدی می‌شود و آخری با علی؛ اگر با إلی متعدی شود به معنای قُرب و نزدیک کردن است؛ اگر با علی متعدی شود، به معنای ارخاء است، یعنی چیزی را انداختن و آویختن. شاهدش هم این است که در برخی از کتب لغت این مسأله ذکر شده که وقتی یدنین با علی متعدی شود، به معنای یسدن یا یرخین است؛ اسدال و ارخاء در واقع شاید یک نزدیک کردن خاص است. چون اینجا دو نحو ممکن است بیان شود؛ بگوییم اساساً معنای ارخاء با معنای تقریب و نزدیک کردن متفاوت است. ما یک معنای نزدیک کردن داریم و یک معنای آویختن داریم. ممکن است بگوییم یدنین وقتی با علی متعدی می‌شود به معنای یقرین است لکن متضمن معنای ارخاء است؛ یعنی یک نزدیک کردن خاص. مثلاً در روح المعانی آلوسی می‌گوید: «الادناء التقریب یقال ادنانی آی قربنی و ضمن معنی الارخاء أو السدل و لذا عدی بعلی ما یظهر لی»^۳ می‌گوید ادناء به معنای نزدیک کردن و تقریب است؛ وقتی گفته می‌شود ادنانی أو قربنی یعنی آن را به من نزدیک کرد، و این معنای ارخاء در آن است یا معنای سدل.

سؤال:

استاد: ارخاء چیست؟ می‌گوید «و لذا عدی بعلی ما یظهر لی»، به خاطر همین با علی متعدی می‌شود. بله، او می‌گوید الادناء التقریب و در عین حال متضمن معنای ارخاء هم هست وقتی با علی متعدی شود. ارخاء یعنی آویختن و انداختن، این وقتی با علی متعدی می‌شود می‌تواند به معنای نزدیک کردنی که به این نحو است گفته شود نه اینکه ما کلاً بگوییم معنای ارخاء با نزدیک کردن کاملاً با هم جدا هستند. تعدی افعال با حروف مختلف گاهی معنای مختلف می‌دهد و لزومی ندارد که بگوییم حتماً این معنا حفظ شود؛ مثلاً رغب الیه یا رغب عنه، اینها دو معنای متضاد دارد.

سؤال:

استاد: اما در جایی که تضمین رخ می‌دهد ارتباطی بین آن دو معنا هست یا نه؟ ... اگر اشراب شود، بالاخره بین آن دو معنا تناسب و قرابت و نزدیکی هست یا نیست؟ در موارد این چینی که بحث تضمین یک معنای دیگری است که یک معنایی از این اشراب می‌شود به دیگری، بالاخره یک تناسب و ارتباطی بین اینها وجود دارد. من می‌خواهم عرض کنم که اگر گفتیم یدنین با علی متعدی شد، این در واقع همان معنای نزدیک کردن را هم می‌رساند، منتهی یک نزدیک کردنی که به این ترتیب است. ... بالاخره اینطور نیست که بگوییم ارخاء یک چیزی غیر از آن است و اصلاً متباین است. ... اینجا که نوعاً با إلی متعدی می‌شود

۲. مجمع البحرین، ج ۱، ص ۱۴۸.

۳. روح المعانی، ج ۱۱، ص ۲۶۴.

وقتی با علی می‌آید، در واقع معنای ارخاء در این لفظ می‌گنجد منتهی ارخاء آویختن یا افکندن است، این آویختن دیگر اینطور نیست که به کلی متفاوت باشد با معنای نزدیک کردن. اتفاقاً این بیان خودش می‌تواند یک وجه جمعی باشد بین نظر کسانی که می‌گویند یدنین به معنای نزدیک کردن است یا کسانی که می‌گویند به معنای ستر است.

قول سوم

یک معنای دیگری هم گفته شده که آن را هم باید ببینیم آیا می‌شود با این جمع کرد یا نه. مرحوم علامه طباطبایی «یدنین علیهن» را به معنای یسترن گرفته است؛ یعنی می‌گوید این آیه می‌خواهد بگوید که زنان با جلباب خودشان را بیوشانند. این پوشاندن می‌تواند منظور همان ارخاء باشد؛ بگوییم احتمال دارد منظور علامه طباطبایی از اینکه گفته «یدنین علیهن» به معنای یسترن است، یعنی همان یرخین. اگر به معنای ارخاء باشد مشکلی ندارد و فرقی با آن معنایی که الان نقل کردیم ندارد. اما اگر بگوییم یسترن یک معنایی غیر از ارخاء است، ارخاء به معنای افکندن و سرازیر کردن و آویختن است، یسترن در واقع می‌خواهد بگوید که خودشان را با جلباب بیوشانند. حالا این می‌تواند با نزدیک کردن صورت بگیرد بدون ارخاء، و می‌تواند ارخاء باشد. لکن با توجه به اینکه ایشان تأکید می‌کند که استار و پوشاندن باید با ملاحظه این ماده یدنین باشد (یعنی نزدیک کردن). آن وقت نتیجه می‌گیرد که این دلالت بر پوشاندن چهره نمی‌کند؛ چون فرق می‌کند که بگوییم نزدیک کند یا بیاویزد و بیفکند و ارخاء کند. اینها در آن جهت تأثیر دارد و ثمره‌اش آنجا ظاهر می‌شود. پس اگر این معنای یسترن را غیر از ارخاء و غیر از یدنین بدانیم به معنای یقرین، آن وقت می‌شود سه معنا؛ یعنی کأن سه معنا برای یدنین علیهن گفته شده است.

پس طبق یک احتمال سه معنا می‌شود؛ یکی اینکه یدنین به معنای یقرین باشد. دیگر اینکه یدنین به معنای یرخین باشد؛ ... منتهی گفتم که اگر یرخین باشد، باز ماده دنو در آن وجود دارد. سوم اینکه می‌گوید به معنای یسترن باشد. یسترن در واقع هم با یدنین می‌سازد به معنای یقرین و هم با یرخین. کأن این می‌خواهد به قدر جامع این دو اشاره کند؛ منتهی چون می‌گوید یسترن با لحاظ ماده دنو باشد، دیگر از آن ارخاء استفاده نمی‌شود؛ این می‌شود همان معنای اول، یعنی یقرین. لذا یسترن می‌تواند یک معنای متفاوتی از یقرین و یرخین باشد، و می‌تواند همان معنای یقرین باشد، با توجه به توضیحی که ایشان داد. ... می‌تواند به معنای ارخاء باشد. اگر معنای سوم باشد، این معنای سوم را چطور می‌شود تصویر کرد؟ اصل استار و پوشاندن که با ملاحظه نزدیک کردن باشد؛ این کأن تأکید روی استار می‌کند. می‌گوید اینجا یدنین همان یسترن است، ولی یسترن با لحاظ ماده دنو. آن وقت این دیگر خود معنای یدنین را نمی‌دهد؛ این نتیجه‌اش در «ذلک أدنی أن يعرفن» می‌تواند تأثیر بگذارد؛ چون ممکن است آنجا کسی بگوید این فقط برای تمایز احرار از اماء است؛ اگر مسأله تمایز باشد خیلی روی آن جنبه پوشش تأکید ندارد و بیشتر برای این است که از اماء متمایز شوند تا مورد اذیت و آزار قرار نگیرند و البته این برای عفاف آنها بهتر است. یا اینکه می‌گوید این مسأله اساساً مسأله عفاف است و کاری به تمایز احرار از اماء ندارد و اصلاً اینجا اصل عفاف و پوشش را می‌گوید.

حق در مسأله

به هر حال اینها اجمالاً اقوالی است که در اینجا وجود دارد. با توجه به آن نکته‌ای که در توضیح قول دوم گفتیم، به نظر می‌رسد که بالاخره «یدنین علیهن» مسلماً به معنای یقرین نیست، مخصوصاً با ملاحظه جهت تعدی به علی. آیا به معنای ارخاء است یا به معنای استار چنانچه آن را متفاوت از ارخاء و دنو بدانیم. این البته در ادامه وقتی بخش بعدی آیه را معنا کنیم بیشتر معلوم

می‌شود که «ذلک أدنی أن یعرفن» ناظر به این بخش است؛ امر به دنو کرده، یعنی امر به استار یا ارخاء کرده؛ آن حکمتش یا علتش یا فلسفه‌اش را خواهیم گفت. این بالاخره در این معنا می‌تواند قرینه باشد برای ما. عرض ما این است که اینجا قطعاً به معنای یقرین نیست. می‌ماند ارخاء؛ این ارخاء آیا منظور آن پوششی است که تمام بدن و صورت و رأس را بپوشاند یا یک پوشش کاملی که در آن لازم نیست صورت پوشیده شود. به نظر می‌رسد معنای یدنین در واقع همان آویختن، قرار دادن و افکندن جلباب است که این مستلزم پوشیدن بدن است؛ یعنی آنچه که مرحوم علامه گفته‌اند در واقع لازمه ارخاء است نه اینکه معنای آن ارخاء باشد. «یدنین علیهن» همانطور که برخی از اهل تفسیر گفته‌اند با توجه به تعدی به علی در واقع همان ارخاء است؛ منتهی لازمه ارخاء، استار است. چون نزدیک کردن فی الجمله پوشاندگی دارد اما باز ملازم با پوشاندگی نیست. ارخاء ملازم با پوشاندگی است. بنابراین استار یا ستر از لوازم معنای یرخین است؛ لذا به نظر می‌رسد ما «یدنین علیهن» را باید اینطور معنا کنیم: ای یرخین؛ این را بیفکنند بر خودشان، آویزان کنند. حالا این آویزان کردن، پوشاندن همه بدن، این معنایش این نیست که حتی صورتشان را هم بپوشانند؛ وقتی می‌گوییم جمیع البدن، این الزاماً شامل چشم و صورت و اینها هم نیست. حتی اگر صورت هم باز باشد، ارخاء صدق می‌کند، مخصوصاً با معنایی که برای جلباب گفتیم که جلباب مثل عباست که روی سر می‌اندازند و اگر در مورد مردان هم به کار برود، مثلاً روی دوش می‌اندازند. به نظر می‌رسد معنای «یدنین علیهن» این است.

سؤال:

استاد: نزدیک کردن خیلی روی آن تأکیدی نیست. ... آویختن و افکندن به نحوی که بدن را بپوشاند. کسانی که تضمین معنای دنو را در آن قائل نیستند، ارخاء را چگونه معنا می‌کنند؟ افکندن. این نزدیک کردن فقط از جلو نیست. ... سؤال من این است که مثل آنچه که الان در بعضی از مناطق افغانستان هست که مثل یک کیسه‌ای که اطراف آن کاملاً بسته است، ... دشداشه را هم ردا می‌گویند؛ یا لباس احرام از جلو باز نیست. ... یعنی مثل یک کیسه‌ای که بالایش تنگ‌تر و پایینش گشادتر است و این را از بالا روی سرشان می‌اندازند و یک نقابی دارد. سؤال من این است که آن ارخاء نیست؟ ... ارخاء که شما می‌گویید در آن معنای دنو هم هست، ... یدنین که متضمن ارخاء است، لزوماً از طرف جلو نیست و از همه اطراف است. ... چون برخی مثل صاحب اسداء الرغاب از همین استفاده کرده‌اند که اتفاقاً این آیه دلالت می‌کند بر لزوم ستر وجه و کفین. استناد آنها هم به همین است که ارخاء یعنی پوشش کامل بدن. من می‌خواهم عرض کنم که وقتی می‌گوید یدنین به معنای ارخاء یعنی بیفکنند بر روی خودشان.

به‌هرحال مجموعاً معنای «یدنین علیهن» معلوم شد که چیست. با قرینه این «یدنین علیهن من جلابیهن» این دو را با هم یک جمع‌بندی کنیم که با توجه به این یدنین آن وقت این یک قرینیتی برای معنای جلباب دارد که این را در جلسه آینده عرض خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»